

1

Tomma tunnor skramlar mest

Om nyateismens retorik

Per Ewert

Under hela 1900-talet kunde talföra kritiker av gudstron och religionen höras på många håll i det offentliga rummet. Men på det stora hela förblev de spridda röster utan gemensam agenda. En central orsak till detta var att ateismen åtminstone fram till 1960-talet av många ansågs vara på god väg att utplåna religionen inom såväl väst- som östblocket, vilket gjorde att få ateister såg något behov av att samordna sina styrkor. En annan orsak var att de flesta trots allt betraktade världens religioner som en positiv och samhällsförbättrande kraft som inte fanns något behov av att motarbeta bara för sakens skull. Men den 11 september 2001 förändrades allt.

En våg av muslimsk jihadism hade under en period byggts upp, och den kulminerade i flygplansattackerna mot New York och Washington. Det påföljande kriget mot terrorismen och den fortsatta våldsspiralen från al-Qaida och andra grupper blev även starten för den religionskritiska väckelsevåg som kom att få namnet "nyateismen".

Nyateismen har dock inte blivit någon bred folkrörelse. Religionskritiska grupper som förbundet Humanisterna har visserligen ökat sitt medlemsantal, men de har likväl färre medlemmar än några av de minsta frikyrkosamfundet, vilka generellt tillmäts ett oansenligt inflytande i samhället. Nej, nyateismen kretsar i huvudsak kring några få apologeter för gudlöshetens sak. I den engelskspråkiga världen nämns främst Richard Dawkins, Sam Harris, Daniel Dennett, Victor Stenger och Christopher Hitchens.

Av dessa finns Harris (f 1968), Hitchens (1949–2011) och framför allt Dawkins (f 1941) att läsa på svenska. Richard Dawkins har blivit

nyateismens kanske allra starkaste språkrör, och hans personliga utveckling ger en tydlig illustration av detta. I sina tidigare böcker, exempelvis *Den själviska genen* (1976), behandlar han i huvudsak sitt vetenskapliga huvudämne, evolutionsbiologi. Med tiden har dock Dawkins alltmer förvandlats från en visserligen omdebatterad men likväl på det stora hela accepterad vetenskapsman, till att idag ha blivit alltmer fokuserad på ett mer ideologiskt tema: religionskritik och ateism. Denna linje slog han tydligt in på med *Den blinde urmakaren* och framförallt i försäljningssuccén *Illusionen om Gud*, som i efterhand kanske kommer att betraktas som den nyateistiska rörelsens zenit. Vid tiden kring bokens utgivande kunde internetbutiken Amazon konstatera ett uppsving för religionskritiska böcker i stort. Intressant nog noterade man samtidigt en mer än fördubblad försäljning av Bibeln.¹

Denna dubbelhet är ett tema som tycks präglade utvecklingen. Nyateismen är en reaktion på den religion man menar tar för stor plats i samhället, men den har samtidigt själv gett upphov till ett ökat engagemang från framförallt kristet håll.

Sam Harris är mer specifik i sin kritik än de flesta andra debattörer. För honom ligger den stora faran i islam, snarare än i religionen i allmänhet. Detta till trots får även den kristna tron en rejäl släng av slev. Harris kritik förs framförallt fram i böckerna *End of Faith* samt den kortare och till svenska översatta *Brev till en kristen nation*.

Christopher Hitchens, som avled strax före denna boks tryckning, var en både erfaren och flyhänt journalist som genom åren tog plats i den offentliga debatten i en rad frågor. Politiskt beskrev han sig som socialist. Även han såg sedan 11 september-attentaten sig kallad till kraftfull kritik mot religionen, främst uttryckt i boken *Du store Gud?*. Hitchens deltog också i flertalet debatter med kristna företrädare.

Här i Sverige tillkommer även Christer Sturmark (f 1964), tidigare IT-entreprenör som sadlade om till ateistisk och medialt skicklig debattör. Han är sedan 2005 ordförande för förbundet Humanisterna. I Sturmark har religionskritiken fått en röst som knappast hörts så starkt i Sverige sedan Ingemar Hedenius dagar. Sturmarks bok *Tro och vetande*

1. David Smith, "Believe it or not: The sceptics beat God in bestseller battle". *The Observer* 12/8 2007.

2.0 kan beskrivas som en av den svenska nyateismens viktigare bekännelseskriterier.

Ateistisk litteratur har tidigare oftast getts ut på förhållandevis små bokförlag som även publicerat ett bredare spektrum av livsåskådningsböcker. Sedan 2007 ges dock nyateistiska böcker generellt ut på det nya bokförlaget Fri Tanke, där Christer Sturmark är VD. Andra delägare i förlaget är sekulärhumanisterna Björn Ulvaeus och finansmannen Sven Hagströmer. Om intresset och utgivningstakten på nyateistisk litteratur är en kortvarig fluga eller om den kommer att stå sig på längre sikt är ännu för tidigt att säga. Historiens facit säger oss dock att sekularismens apostlar hittills haft en tendens att överskatta ateismens potential att dödförklara den religiösa tron.

Retoriken i den nutida ateismen kännetecknas av några utmärkande faktorer, som i viss mån skiljer den från tidigare religionskritisk debatt. Detta inledande kapitel kommer nu att fästa uppmärksamheten på dessa retoriska grepp.

Ett generellt uppskruvat tonläge

Där trons kritiker tidigare uttalade sig i svepande ordalag om religionens rent intellektuella underlägsenhet förekommer i dagens debatt avsevärt hårdare verbala angrepp mot tron, mot bibliska gestalter eller samtida kristna företrädare. Nyateisterna verkar i det nya årtusendet anse att det gudlösa ändamålet är så angeläget att nästan vilka medel som helst är berättigade. Harris betonar: "Ingenting står mer i vägen för [kritiskt tänkande och intellektuell hederlighet] än respekten vi hyser för religiös tro."²

Med detta axiom i ryggen går man därpå lös på religiösa företrädare med tillmälen som man knappast skulle komma på tanken att använda någon annanstans i samhället. Mel Gibson, regissören bakom bland annat *The Passion of the Christ*, beskrivs av Hitchens som "en australisk fascist och sekunda skådespelare", som tillhör "en sinnesrubbad katolsk utbrytarsekt som huvudsakligen består av honom själv och hans ännu

2. Sam Harris, *Brev till en kristen nation*. Översättning av Lena Andersson. Stockholm: Fri Tanke 2007, s 83.

värre råskinn till far”.³ Hitchens och Dawkins döljer inte heller sitt förakt för ”den salvelsefullt skenheliga Moder Teresa”.⁴ Dessa omdömen blev för övrigt väl mycket till och med för Harris, som medger att även om han inte accepterar hennes tro, så ”går det inte att förneka att Moder Teresa gjorde stora saker i medkänslans tjänst.”⁵

Hånfulla tillmälen är likväl mer regel än undantag. Dawkins beskriver aposteln Johannes brev som ”höga på hasch”, Uppenbarelseboken ”hög på LSD”⁶. Den som går allra längst i aggressivitet mot kristen tro och dess förgrundsgestalter är kanske ändå den franske filosofen Michel Onfray, som även han finns utgiven på svenska. För Onfray bygger samtliga religioner på ”ett antal hatiska känslor som våldsamt projiceras på historien av [...] prästerskapet”.⁷ De drivs alla ”av samma genealogiska dödsdrift, förenas av en serie identiska förakt”.⁸ Jesus avfärdar han som ”en lyrisk saga med militanta syften”,⁹ ”koncentration av en epoks hysteri” orsakad av ”en enskild mans masochistiska njutning”,¹⁰ och de som vittnar om Jesus lider av ”intellektuell självförgiftning”.¹¹ De allra underligaste angreppen riktar Onfray mot Paulus, som han utan några som helst belägg tillskriver inte mindre än 39 exotiska åkommor. Ur den kuriösa raden kan exempelvis nämnas skabb, pest, maltafeber samt kronisk hicka(!),¹² vilka till slut sammanfattas i ”sexuell impotens omvandlad till makt över världen ... hysteri sublimerad till konstruktion av en social neuros.”¹³

3. Christopher Hitchens, *Du store Gud?* Översättning av Margareta Eklöf. Stockholm: Fri Tanke 2008, s 137.

4. Richard Dawkins, *Illusionen om Gud*. Översättning av Margareta Eklöf. Stockholm: Leopard 2007, s 310.

5. Harris, *Brev till en kristen nation*, s 37.

6. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 274.

7. Michel Onfray, *Handbok för ateister*. Översättning av Jim Jakobsson. Nora: Nya Doxa 2006, s 81.

8. Ibid, s 89.

9. Ibid, s 159.

10. Ibid, s 82.

11. Ibid, s 155.

12. Ibid, s 163.

13. Ibid, s 169.

Formuleringar av den här typen är så grova att det blir svårt att ta dem på allvar. Men det finns också mer påtagligt oroande uttalanden. Harris skruvar i en formulering upp retoriken till en direkt hotfull nivå: ”Vissa påståenden är så farliga att det till och med kan vara etiskt riktigt att döda människor för att de tror på dem.”¹⁴ Uttalandet orsakade stor debatt, och Harris såg sig i efterhand nödsakad att nyansera uttalandet något.¹⁵ Gränsen för vad nyateisterna kan tänka sig att utsätta religiösa människor för enbart med motiveringen att de är religiösa framstår dock fortfarande som klart luddig.

De nyateistiska företrädarna målar i huvudsak med breda penseldrag i sina angrepp på tron. Det blir dock ofta oklart *vad* de egentligen angriper. Är det religion i allmänhet – det vill säga även icke-teistiska religioner som hinduism och buddhism? Eller är det teismen i sig? Eller är det vissa utpekade religioner och/eller deras praktiska uttryck? Mer seriösa sammanhang framför olika typer av kritik mot teismen eller den kristna tron, men kritiken är då normalt preciserad och byggd på specifika argument. Nyateisterna sluggar ofta så vilt att det ofta är svårt att urskilja vad saken egentligen handlar om.

Fördummande om motståndare

Ett genomgående drag i den nyateistiska retoriken är att motpartens position och argument redan i utgångsläget har avfärdats som felaktiga eller rentav psykiskt störda. Vanliga uttryck är att beskriva religionen som en ”mani” eller en ”mental epidemi”¹⁶. Även begreppet ”vanföreställning” används frekvent, exempelvis i förordet till *Illusionen om Gud*: ”När en person lider av en vanföreställning kallas det mentalsjukdom. När många lider av en vanföreställning kallas det religion.”¹⁷

Denna retorik bär med sig flera problem. Båda begreppen avser psykiska sjukdomar med så tydlig rubbning av verklighetsuppfattning att var och en utifrån kan konstatera att den drabbade fått en svår psykisk störning. Samtalet om Guds existens förs fortlöpande bland världens

14. Sam Harris, *The End of Faith*. New York: WW Norton 2004, s 52.

15. http://www.samharris.org/site/full_text/response-to-controversy2/

16. Se t ex Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 203, och Onfray, *Handbok för ateister*, s 23.

17. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 15.

allra skarpaste hjärnor med argument som utvecklats och förfinats under mer än tusen år. Det är då knappast rimligt att avfärda teismen som en psykisk defekt. Vi skulle självfallet kunna vända Dawkins grova retorik tillbaka mot honom själv och beskriva ateismen som en vanföreställning, en mani eller något annat sjukligt drag. Men det är svårt att betrakta ett så nedlåtande tonläge som intellektuellt hederligt. Visst ser jag stora brister i en ateistisk världsbild, men det finns bättre sätt att avvisa den än att bara häva ur sig olika varianter på temat "Ateister är psykiskt störda." Både ateisterna, undertecknad och den här bokens läsare är värda mer respekt än så.

Nyateisternas angrepp framstår i det sammanhanget som både sväpande, okunniga och ofta rent vulgära. De slår också undan benen på varje seriös diskussion i ämnet. Hitchens ger ett talande exempel när han jämför de "godtrogna idioter som sagt sig tro på gud" med "de intelligenta och vetgiriga ateisterna".¹⁸ Med ett så tydligt vi-och-dom-tänkande är det svårt att se någon möjlighet till verkligt samtal i frågan.

Ateismen kräver inga bevis, medan motpartens argument avfärdas på förhand

Ett nästintill genomgående drag i nyateismen är inställningen att världsbilden som sådan inte kräver några argument; det är enbart den som hävdar Guds existens som kan avkrävas bevis.¹⁹ Ateismen blir på detta sätt en grundläggande förutsättning som all annan kunskap byggs på, medan gudstron redan *a priori* avfärdas som så orimlig att den i praktiken blir otänkbar.

Att försöka övertyga gudstroende har Dawkins gett upp på förhand: "De benhårt troende är förstås immuna mot argument".²⁰ Även i denna fråga visar nyateisterna en anmärkningsvärd ovilja att betrakta sin egen världsbilds anhängare med samma glasögon. Inställningen placerar också Dawkins och hans gelikar i en fördelaktig debattposition. Den som redan på förhand har avfärdat motpartens ståndpunkt som felaktig behöver aldrig heller lyssna på motparten, utan kan nöja

18. Hitchens, *Du store Gud*, s 306.

19. Se Mats Selanders kapitel "Gud och bevisbördan" i denna bok.

20. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 16.

sig med att bara selektera fakta som kan användas för att bortförklara den.

Denna självbild medför dock tydliga problem. En ateistisk världsbild bygger på hypotesen att den yttersta verkligheten är *enbart materia*. En sådan övertygelse är ett positivt försanthållande om tillvarons yttersta beskaffenhet. Där gudstroende menar att den yttersta verkligheten är övernaturlig, hävdar ateisten att den är materiell.²¹ Därmed åligger det även ateisten att lägga fram argument för ståndpunkten att materia är allt som existerar. Efter en noggrann bevisvärdering är det så upp till oss att följa spåren dit de pekar. Denna princip utgick jag från i min tidigare bok *Vem tänder stjärnorna?*, där jag lyfte fram och bemötte de vanligaste ateistiska argumenten – och landade i slutsatsen att de inte håller måttet. Men alla argument förtjänar att tas på allvar – såväl ateistiska som teistiska.

Obefintlig koppling till relevant akademisk diskussion

Gudstron beskrivs ofta i debatten med begreppet ”bronsåldersmyt”.²² Ordet ger känslan av något primitivt och outvecklat, något som inte har någon som helst relevans idag. Detta är självfallet ett retoriskt grepp som inte är giltigt som argument.²³ Att ange när en ståndpunkt uppkom säger inget om dess sanningshalt. Till detta ska förstås även läggas att religionshistoriker är helt överens om att gudsbegreppet och religionsfilosofin har utvecklats enormt mycket sedan tidig gammaltestamentlig tid. Frågan handlar om huruvida nutidens anspråk på Guds existens är välgrundade eller inte. Att då avfärda Gud som en forntida produkt känns mest som ett sätt att slippa gå i svaromål.

Nu står ateisterna likväl inför faktum att denna gåtfulla religiositet faktiskt har varit en bärande del i alla historiska kulturer. Den vanliga

21. Det är visserligen teoretiskt möjligt för en ateist att hävda existensen av andra övernaturliga väsen, exempelvis änglar, men samtidigt förneka Guds existens. Jag har dock hittills inte stött på någon som hävdar detta, varför epitetet ateist och materialist fortsättningsvis kommer att användas synonymt.

22. Se exv <http://allotetraploid.se/?p=100> eller <http://forsno.blogspot.com/2009/07/metafysiskt-dravel.html>.

23. Även Dawkins medger att en tanke inte kan avfärdas på grundval av när i historien den uppstod, se *Illusionen om Gud*, s 175.

förklaringen är att se religionen som något slags feltändning eller ett virus som smugit sig in under evolutionens gång. Dawkins och Dennett föreslår att ”religionens irrationalitet är en biprodukt av en speciell inbyggd irrationalitetsmekanism i hjärnan”²⁴

De båda bortser då från risken att grundvalen för deras eget vetande kan raseras, om evolutionen då och då råkar bygga in irrationalitet i våra hjärnor, vilket bekymrar även Sturmark: ”Men på vilka grunder antar vi att våra hjärnor berättar historier för oss om hur världen verkligen är, snarare än historier som bara hjälper oss att överleva så gott det går? Vilket evolutionärt skäl finns det för att våra hjärnor ska representera verkligheten korrekt?”²⁵ Nog så viktiga frågor i sammanhanget.

Ateisterna undviker här också en viktig detalj: även om religionen faktiskt skulle ha uppkommit som ett resultat av evolutionen, så säger detta likväl inget om religionens sanningshalt. Att veta hur en trosföreställning uppstår är inte detsamma som att uppfattningen är falsk.²⁶ Denna hypotes kräver dessutom en djupare förklaring av vilka trosåskådningar som skulle vara evolutionärt betingade och inte. Ateisterna tycks exempelvis själva anse sig kunna slinka ur denna determinism och kan därför avfärda religiösa som virusdrabbade. I avsaknad av argument för detta finns det ingen anledning att särskilja just ateismen som förnuftsmässigt baserad, snarare än som ett ”evolutionärt virus”.

I den nya ateismen spelar argumentationen kring världsbilden som sådan alltså en underordnad roll. I de fall som företrädarna ändå vill kritisera de vanligaste gudsbevisen är det med argument som i många fall har förkastats i lärda kretsar för länge sedan. En rimlig förklaring till den svaga argumentationen är nog att författarna i regel inte är filosofiskt skolade utan snarare hängivna debattörer eller – som i Dawkins fall – verksamma inom ett helt annat vetenskapligt fält.

Bristen på djupare kunskaper leder alltför ofta till en retorik som framstår som genant för mer belästa ateister. Sturmark avvisar exem-

24. Ibid, s 202.

25. Christer Sturmark, *Tro och vetande 2.0*. Nora: Nya Doxa 2006, s 70.

26. Detta medgav även Sturmark när vi möttes 2010 i en paneldebatt i ämnet Tro och vetande. Debatten kan ses på www.youtube.com/watch?v=dTzo7l4xWGU&playnext=1&list=PL1AB06D03775CC4A0

pelvis orsaks- och designargumenten med att ett universum där ”ingenting” finns bara kan realiseras på ett sätt, medan ett universum med ”någonting” kan realiseras på oändligt många sätt, vilket gör det ”mer sannolikt att någonting finns, än att ingenting finns”.²⁷ Till synes på fullt allvar menar han också att skämtet om ett flygande spagettimonster som livets skapare är ”lika god som teorin om intelligent design”.²⁸ Båda dessa uttalanden vittnar om en anmärkningsvärd brist på kunskap om de oerhört finkalibrerade inställningarna i universums fysiska konstanter samt i livets minsta byggstenar. Att obekymrat vifta bort sådant som även för gudsförnekande forskare utgör stora gåtor vittnar i bästa fall om att man inte orkat sätta sig in i ämnet, i värsta fall att man medvetet valt att missförstå.

Riktigt generande blir det när Hitchens vill avfärda evangeliernas trovärdighet genom att ”avslöja” att passager som inledningen till Johannes 8 och avslutningen av Markus 16 inte har tillhört den ursprungliga texten. Sprängkraften i detta ”avslöjande” försvagas förstås drastiskt av att denna information finns att läsa i noterna till vilken bibelutgåva som helst. Om det här – vilket det faktiskt verkar som – är Hitchens främsta argument för Bibelns osanning, måste nog argumentationen avfärdas som mer än lovligt tunn.

När andra ateister visar tecken på att nyansera eller överge sin uppfattning, markerar nyateisterna också tydligt att de enda möjliga orsakerna är att dessa avfällingar antingen måste ha missförstått eller blivit förda bakom ljuset. När evolutionsbiologen Stephen Jay Gould menade att vetenskapen inte har något mandat att avfärda Gud, avvisade Dawkins detta med orden: ”Jag tror helt enkelt att Gould inte kan ha menat mycket med det han skrev”.²⁹ När en av 1900-talets mest framträdande ateistiska filosofer Antony Flew på ålderns höst accepterade Guds existens, svarade Dawkins: ”Man undrar ofrånkomligen om Flew inser att han blir utnyttjad.”³⁰

Mönstret är tydligt. En sunt tänkande människa *kan* helt enkelt inte

27. Sturmark, *Tro och vetande 2.0*, s 207.

28. Ibid, s 239.

29. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 77.

30. Ibid, s 102.

tro på Gud. Därför måste vi helt enkelt förutsätta att ateister som byter ståndpunkt ljuger eller blir bedragna. Som budbärare för tolerans och öppenhet måste man nog säga att nyateisterna brister en hel del i trovärdighet.

Religionen är ond

2000-talets ateism har fått ett gemensamt fokus, grundat i en tydligare betoning på religionens rent moraliska faror. Tidigare betraktade kritiker religionen som ett folkets opium som visserligen var intellektuellt orimlig, men som samtidigt inte gjorde någon egentlig skada. I nyateisternas ögon har religionen i stället blivit ”roten till allt ont”, som Dawkins uttryckte det i titeln till den tevedokumentär som ville påvisa just detta.

En av denna nya rörelses grundprinciper är att religionen i sig – inte bara extremism – måste avfärdas som destruktiv. Den tydligaste programförklaringen kan vi läsa hos Dawkins: ”Det vi måste ta till oss är att vi bör skylla på religionen själv” eftersom det han kallar för ”moderat” religion enbart är ”en ohöjd inbjudan till extremism”.³¹

En ny och ofta även opinionsmässigt framgångsrik strategi hos nyateisterna är valet att spela ut diskrimineringskortet. Varje religiöst uttryck, oavsett hur oskyldigt det kan tyckas, avvisas kraftfullt som ett möjligt verktyg för obehag, kränkning eller diskriminering. Begreppet religionsfrihet har här fått en helt omvänd betydelse, där den i praktisk retorik har blivit liktydig med ”frihet att slippa utsättas för religion”. I toleransens namn hävdas vikten av att inga andra röster ska få höras.

Den kristne apologeten Ravi Zacharias pekar på att den stora intoleransen i praktiken i stället ligger i det sekularistiska lägret. Dawkins har exempelvis önskat att man kunde hindra studenter som inte delar hans syn på evolutionen från att ens antas till universiteten.³² Detta samtidigt som han anklagar de kristna för intolerans. Zacharias replikerar: ”Fråga vilken kristen akademiker som helst om hur försiktiga *kristna professorer måste vara med att nämna sin tro i föreläsningssalen*. Nu vill

31. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 324.

32. Ravi Zacharias, *The end of reason*. Grand Rapids: Zondervan 2008, s 65.

Dawkins och andra att även *studenterna* ska tystas. Under deras farliga politiska korrekthet ligger en agenda med syfte att kväva alla tankar utom deras egna.”³³

Själva resonemanget om religionens ondska och ateismens befriande godhet är intressant i sig. I *Tro och vetande 2.0* skriver Sturmark ett kapitel med rubriken ”God utan Gud”, där han avfärdar religionen som moraliskt ond, medan sekulärhumanismen leder till godhet. I kapitlet använder Sturmark moraliska begrepp som ”gott”, ”ont” ”moraliskt riktigt” etc över 50 gånger, tveklöst med inställningen att orden också har en objektivt gällande betydelse. Samtidigt skriver han i samma kapitel: ”Den grundläggande hypotesen är att moraliskt agerande har evolutionär funktion” och att vi styrs av våra gener, vars uppgift är att ”föra vår arvs massa vidare till nästa generation”.³⁴

I detta resonemang blottas en grundläggande motsägelser i ateistens moraliska grundval. Ravi Zacharias replikerar när Harris presenterar samma budskap: ”Det finns ingen möjlighet för Harris som ateist att argumentera för etiska principer, annat än via egna subjektiva medel ... Hans känslotyngda kritik hänger på ett argument som säger: 'Jag kan inte se något moraliskt system i världen, men det jag ser är moraliskt förkastligt.' I filosofiska termer kallas detta ett ömsesidigt uteslutande antagande. Den moraliska grundval han tvingas hålla sig till är därför i verkligheten en grundval som han själv har byggt.”³⁵

Ett genomgående drag är dessutom det konsekventa valet att totalt ignorera religionens positiva sidor och enbart se dess negativa implikationer. När det gäller 1900-talets religionsfientliga diktaturer är man däremot snabb att blunda för de brott som utfördes av dessa.³⁶ Den engelske filosofen Keith Ward skriver: ”Man får nästan medvetet blunda för sanningen för att bortse från detta historiska faktum och inbilla sig

33. Ibid.

34. Sturmark, *Tro och vetande 2.0*, s 203.

35. Zacharias, *The end of reason*, s 53. Mats Selander visar i kapitel 5 att samma kritik kan riktas mot Dawkins moralsyn.

36. David Aikman argumenterar i sin bok *The Delusion of Disbelief* för att praktisk ateism och religionshat spelade en viktig, motiverande roll för de brott mot mänskligheten som Stalin, Hitler, Mao och Pol Pot utförde. *Red ann.*

att de religioner som förföljdes och krossades av dessa brutala krafter är den verkliga roten till det onda i världen.”³⁷

Kritiken mot den här extrema polariseringen kommer inte bara från religiösa debattörer utan intressant nog även från många gudsförnekare, som tagit tydligt avstånd från Dawkins och de andras hårda utfall. Den ateistiske filosofen Michael Ruse är en av dem. Han skrev i ett e-mejl till Dawkins och Dennett att ”ingen av er är villig att studera kristendomen på allvar och ta er an idéerna – det är helt enkelt korkat och groteskt omoraliskt att hävda att kristendomen bara är en ondskans kraft, som Richard [Dawkins] hävdar”.³⁸

De mest högljudda – och kanske just därför också de mest framgångsrika – nyateisterna har ändå valt just den här linjen. Konsekvent väljer de ut extrema och perifera religiösa grupper, vilka de därefter stämplar som representanter för religionen i sin helhet. Studier av islamistiska terrororganisationer visar dock att det framförallt är rent sekulära orsaker som gör att människor radikaliserar och går med i sådana. Keith Ward vänder på resonemanget: ”Illvilja brukar vara mer förknippad med en tro på de starkas överlevnad genom ett totalt krig eller bara med hat mot livet och mot världen i största allmänhet ... Kort sagt är det sannolikt bristande tro på tillvarons värde och på godhetens möjligheter som leder till den renodlade ondskan.”³⁹

Ateisterna ger också intryck av att de är tvungna att skrida till handling mot orättfärdighet som sker i religionens namn, eftersom ingen annan gör det. Detta är förstås helt felaktigt, vilket blir uppenbart vid en enkel studie av dåtida eller nutida diskussion hos varje religion. Inom de teistiska religionerna finns en flertusenårig tradition av etisk granskning, där idéer och handlingar förbehållslöst prövas mot den etik som växt fram inom varje religion och där våld i huvudsak avvisas.⁴⁰ Nyateis-

37. Keith Ward, *Den farliga religionen*. Översättning av Janne Carlsson. Stockholm: Cordia 2008, s 47.

38. Citerat ur Alister och Joanna Collicutt McGrath, *Ateismens illusioner*. Översättning av Maria Store. Örebro: Libris 2007, s 50.

39. Ward, *Den farliga religionen*, s 35.

40. Inom kristen filosofi finns en väl utvecklad diskussion om vid vilka förhållanden det kan vara moraliskt tillåtet att utöva våld eller gå i krig. Denna

terna bortser helt från den kritik mot korrumperad, egocentrerad eller våldsbenägen religion som är ett bärande tema hos Gamla testamentets profeter. För att inte tala om den kraftfulla religionskritik som Jesus från Nasaret uttalade. Nyateisterna väljer i stället att tolka in onda avsikter i alla bibliska budskap, samtidigt som de helt ignorerar sådana inslag som de skulle betrakta som moraliskt högtstående om de bara hade kommit från en icke-religiös källa. Alister McGrath sammanfattar torrt: "Lite verklighetskontakt skulle inte skada."⁴¹

En vecka efter att *Illusionen om Gud* släpptes på engelska skedde en våldsam tragedi på en liten Amish-skola i USA, där en psykiskt labil och bevärnad man tog sig in och mördade fem skolflickor innan han tog sitt eget liv. Amish-folket tar själva mycket tydligt avstånd från våld, och efter dåden uppmanade de alla att förlåta och avstå från hämnd. De gick till och med så långt som till att visa djup omsorg om mördarens familj. Få blir nog överraskade av att Dawkins i sin bok inte riktar sin kritik mot den här typen av våld mot religiösa utan istället mot Amish-folket själva – en "sekt" som lever "fastklämda i [sin] tidsmaskin från 1600-talet."⁴² Dawkins "mår illa vid tanken" på deras skolor och vill se dem stängda omedelbart.⁴³

Dessa formuleringar ger kanske en fingervisning om nyateismens verkliga agenda. Det är inte alls våldet eller någon annat tänkt negativt inslag hos religionen som är huvudfienden – det är religionen i sig. Oavsett vilken ondskas utövning som görs mot religionen, är det alltid religionen som måste bekämpas, oavsett hur mycket godhet, rättfärdighet och kärlek den förkunnar eller medför. Detta sätter självfallet ett stort frågetecken inför vilka motiv som nyateisterna egentligen drivs av.

En annan viktig detalj i sammanhanget är att religionens eventuella ondskas utövning inte tillför någonting alls till den underliggande frågan om Guds existens, som rimligen måste betraktas som grundbulten i nyateismen.

diskussion har även blivit en bärande del av den internationella rätten. Den nyateistiska litteraturen visar däremot en uppenbar brist på en sådan diskussion.

41. McGrath, *Ateismens Illusioner*, s 87.

42. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 348.

43. Ibid.

Kritiken gäller främst praktiska uttryck, inte filosofiska försanthållanden

Det mest noterbara draget i den nyateistiska retoriken är att tonvikten till en så övervägande del handlar om *religionens praktiska uttryck*, snarare än om själva grundfrågan: Guds existens. En vanlig ateistisk anklagelse är att de gudstroende tror utan att ha bevis för sin tro. För Dawkins är varje form av religiös tro ”ett sinnestillstånd då folk leds att tro något – det spelar ingen roll vad – i total avsaknad av stödjande bevis”.⁴⁴ Ståndpunkten har två allvarliga problem. Dels är den inkorrekt; Dawkins är väl medveten om den djupgående religionsfilosofiska diskussion som förs kring gudstro. Han väljer bara att ignorera den. Men dessutom faller ateisterna i denna fråga i exakt samma falla som de anklagar sin motpart för – att tro utan stödjande bevis.

Dawkins har själv utformat en modell för att gradera en människas gudstro. Grupp sex innehåller dem som menar att Guds existens har en mycket låg sannolikhet, medan kategori sju är de som menar sig *veta* att Gud inte finns. Vilken är då Dawkins egen position? ”Jag räknar in mig själv i kategori 6 men lutar åt 7”.⁴⁵ En sådan inställning måste rimligen betraktas såsom väldigt nära gränsen för vad som faktiskt är möjligt att vara helt säker på. Harris skriver: ”Religionen är den enda domän där det betraktas som ädelt att låtsas vara säker på saker som ingen människa kan vara säker på.”⁴⁶ Men av ateisterna själva att döma tycks det nog finnas ytterligare en sådan domän: ateismen.

Vissa av nyateismens apostlar har insett svårigheten att med säkerhet slå fast Guds icke-existens. William Lane Craig – världens idag kanske främste försvarare av den kristna tron – tvingades vid en debatt på Biola University 2009 pressa Hitchens tämligen hårt för att först i slutet av debatten få honom att överge sin snarast agnostiska utgångspunkt och tydligt deklarerat: ”Jag tror att Gud inte finns”. Tveågheten hos en av nyateismens viktigaste apostlar kan framstå som underlig. Samtidigt hedrar det Hitchens att han inte på samma oreflekterade sätt som Daw-

44. Dawkins, *Den själviska genen*. 2 uppl. Översättning av Roland Adlerberth. Stockholm: Prisma 1992, s 364f.

45. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 71.

46. Harris, *Brev till en kristen nation*, s 64.

kins ville slå fast en position som det rimligen inte är möjligt att vara säker på.

I försöken att avfärda gudstron jämförs Guds existens regelmässigt med påskharen, jultomten, gåsmor och andra varelser vars existens ingen filosof någonsin har hävdad. Eller som Sturmark skriver: ”en levande, men knäpptyst och osynlig jättepanda med inbyggd färg-TV, som bor under ditt hus och bara kommer fram när du är borta”.⁴⁷ Samtidigt är man inte sen att förvrida teistens grundläggande övertygelse att en personlig Gud är alltings yttersta grund. Flera företrädare väljer det retoriska stickspåret att även kategorisera kristna som ateister i förhållande till Oden, Shiva, Zeus, där den enda skillnaden är att ateisten lägger till en gudom att inte tro på.⁴⁸ Båda dessa retoriska grepp kan knappast tolkas som annat än att medvetet missförstå eller förlöjliga teismen som filosofisk grundhållning.

Utöver de långa resonemangen om den onda religionen, tar argumentationen för en gudlös världsbild likväl en tämligen liten plats i den nyateistiska litteraturen. Vid de tillfällen som företrädarna lämnar den rena polemiken och anknyter till mer etablerad argumentation, tar de upp argument som att Gud är en onödig hypotes eller att de inte anser sig se tillräckligt tydliga spår av design i universum eller att en god och allsmäktig Gud tycks dem logiskt omöjlig. Dessa argument har diskuterats på flera håll i den apologetiska litteraturen. För djupare resonemang om detta se litteraturlistan i slutet av kapitlet.

Dawkins lägger dock stor tonvikt vid ett egenformulerat argument, som han kallar ”det ultimata Boeing 747-argumentet”.⁴⁹ Han menar att en Gud som kan skapa ett så extremt väkalibrerat universum som vårt själv är minst lika osannolik som den försvinnande lilla sannolikhet att universum fysiska konstanter av en slump skulle ha råkat få just de perfekt inställda värden som de har.⁵⁰ Argumentet rör sig på ett delvis annat plan än de som vanligtvis används i diskussionen. Universums

47. Sturmark, *Tro och vetande 2.0*, s 112f.

48. Se exv Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 73.

49. William Lane Craig för ett djupare resonemang kring detta argument i nästa kapitel.

50. Patrik Adlarson utvecklar detta i kapitel 9.

komplexitet brukar annars användas som argument för teismen, eftersom allmakt – förmågan att skapa med exakt noggrannhet – i religionsfilosofin generellt brukar kategoriseras som nödvändiga egenskaper hos en existerande Gud. Skapelsens finstämdhet kan därför inte anses reducera sannolikheten för existensen av en skapare. Parallellen görs tydligare om vi tillämpar samma argument på oss människor. Alistair McGrath skriver: ”Kanske är det så att vi är ytterst osannolika – ändå är vi här. Frågan är med andra ord inte om Gud är sannolik utan om han är verklig.”⁵¹

I jämförelse med dessa argument lägger ateisterna dock klart större tonvikt vid den bundsförvant som man menar har inneburit slutet för gudstron – nämligen vetenskapen.

Enorm tilltro till vetenskapens möjligheter att avskaffa Gud

Nyateisterna upprepar oavbrutet myten om tron och vetenskapen som nödvändigt krigförande parter, där vetenskapen nu har utplånat behovet av tron.⁵² Hitchens skriver: ”Tack vare teleskopet och mikroskopet förklarar [religionen] inte längre något av betydelse.”⁵³ En sådan inställning visar dock att man har förstått mycket litet av hur kristna i allmänhet ser på sin tro. Krigsretoriken visar sig även här vara den metod som nyateisterna väljer när de vill kritisera gudstron. I krig behöver man nämligen aldrig förstå sin motpart, det räcker gott med att skjuta på dem.

Den ateistiske genetikern Richard Lewontin går ett steg längre och menar att vetenskapen *måste* förutsätta att Gud inte finns: ”Dessutom är denna materialism absolut, för vi kan inte tillåta en gudomlig fot i dörren.”⁵⁴ Dawkins instämmer men irriterar sig på andra ateister som inte accepterar hans krigsförklaring mellan tro och vetenskap och avfärdar dem såsom tillhörande ”Neville Chamberlain-skolan”. Alistair McGrath, själv såväl kristen filosof som biofysiker, beskriver jämförelsen som såväl intellektuellt meningslös som personligt kränkande, eftersom

51. McGrath, *Ateismens illusioner*, s 32.

52. Mer om detta i kapitel 8.

53. Hitchens, *Du store Gud*, s 339.

54. Richard Lewontin, citerad ur John Lennox, *Guds dödgrävare*. Översättning av Mats Wall. Stockholm: CredoAkademin 2010, s 48.

Dawkins ”tycks antyda att vetenskapsmän som slår fast att religionen är viktig ska brännmärkas som ’undfallande’ och att religiösa människor ska jämföras med Hitler, vilket är lika kränkande.”⁵⁵

Samtidigt uppvisar Dawkins och övriga ett klenkt intresse för vetenskaplig forskning på de områden som de gärna angriper. Bristen på en sådan problematisering som är sedvanlig inom de olika forskningsfält som behandlar religionen gör att nyateisternas angrepp alltför ofta får en aura av tonårsuppror i stället för konstruktiv diskussion.

De senaste decenniernas forskning om den perfekta inställningen av universums fysiska lagar gör att världens kosmologer häpnar över denna exakthet, som går bortom alla normala slumpmöjligheter och som utgör centralt stoff i nutidens religions- och vetenskapsfilosofiska diskussion. Sturmark viftar dock lättvindigt bort detta faktum och menar att det inte alls behöver vara något svårt att skapa universum. ”Vem vet, det kanske vem som helst kan göra, bara man vet hur.”⁵⁶ Man behöver knappast vara en erfaren forskare för att inse att resonemanget är mer än lovligt tunt.

Eftersom sannolikheten att ett så perfekt välordnat universum som vårt skulle uppstå av en ren slump är så obegripligt liten, har många nutida gudsförnekare hemfallit åt multiversumhypotesen – där vårt universum bara är ett av otals miljarder andra, vilket i så fall drastiskt skulle kunna förbättra oddsen för ett universum som vårt. Problemet är förstås att det idag inte finns några som helst vetenskapliga belägg för hypotesen.

När Dawkins talar om vetenskapens framtida möjligheter är det tydligt att hans forskarintresse helt tas över av hans förhoppning om att vetenskapen någon gång ska kunna kasta gudstron på sophögen. Dawkins lutar sig mot evolutionen som biologisk räddningsplanka men inser att det inte finns någon bra ateistisk förklaring av fysikens extremt väl inställda lagar. Han sätter då sitt hopp till en ”frestande darwinistisk variant”⁵⁷ av multiversumhypotesen och skriver rent ut: ”Vi bör inte ge

55. McGrath, *Ateismens Illusioner*. Dawkinscitaten härrör från det engelska originalet av *Illusionen om Gud*. Den svenska översättningen av avsnittet (s 85ff) mildrar avsevärt Dawkins retorik.

56. Sturmark, *Tro och vetande 2.0*, s 106.

57. Dawkins, *Illusionen om Gud*, s 165.

upp hoppet om att en bättre [förklaringsmodell] uppstår i fysiken”.⁵⁸ Formuleringarna säger något viktigt om Dawkins vetenskapssyn. Vetenskapen blir här i första hand ett verktyg för att bekräfta den egna världsbilden – en inställning som jag brukar kalla ”kunskapsluckornas ateism”. Det vill säga att ateismen främst fungerar som utfyllnad på de områden som vetenskapen ännu inte har utforskat.

Den nyateistiska retoriken har alltså ofta visats sig vara tämligen hårdför. Likväl vill jag hysa ett hopp om ett öppnare samtalsklimat. Sturmark skriver: ”Vi inser att våra uppfattningar kan visa sig vara felaktiga. Om argumenten visar sig tala för en annan uppfattning, ändrar vi oss.”⁵⁹ Det är ett löfte som kan få långtgående konsekvenser – om det är allvarligt menat. Låt oss hoppas att orden också kan visa sig vara möjliga att omsätta i praktisk handling.

Litteratur:

Contending with Christianity's Critics: Answering New Atheists and Other Objectors. Red av Paul Copan & William Lane Craig. Nashville: B & H Publishing 2009.

Alistair & Joanna Collicut McGrath, *Ateismens illusioner: Vår för Richard Dawkins misstar sig*. Örebro: Libris 2007.

Scott Hahn & Benjamin Wiker, *Svar på den nya ateismen*. Ängelholm: Fredestad/Catholica 2009.

John Lennox, *Guds dödgrävare: Har vetenskapen begravt Gud?* Stockholm: CredoAkademin 2010.

Keith Ward, *Den farliga religionen*. Stockholm: Cordia 2009.

Ravi Zacharias, *The End of Reason*. Grand Rapids: Zondervan 2008.

58. Ibid, s 178.

59. Sturmark, *Tro och vetande 2.0*, s 198.